

**SAMARQAND VILOYATIDA EKOLOGIK OMILLARNING TA'SIRIDA
AHOLI SALOMATLIGI TAHLILI
АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА ЗДОРОВЬЕ
НАСЕЛЕНИЯ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ
ANALYSIS OF THE IMPACT OF ENVIRONMENTAL FACTORS ON
PUBLIC HEALTH IN SAMARKAND REGION**

Eshmonova Bahoroy Abdialim qizi - Navoiy davlat universiteti Geografiya va
iqtisodiy bilim asoslari ta'lim yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Эшмонова Бахорой Абдиалим кызы — студентка 3-го курса направления
образования Основы географии и экономических знаний , Навоийский
государственный университет

Eshmonova Bahoroy Abdialim qizi – 3rd-year student of the Fundamentals of
geography and economic knowledge educational program, Navoi State University

Annotatsiya:

Mazkur maqolada Samarkand viloyatida ekologik omillarning aholi salomatligiga ko'rsatgan ta'siri ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Asosiy e'tibor havo, suv va tuproq ifloslanishi, sanoat chiqindilari hamda agroximik moddalarning salomatlikka salbiy ta'siriga qaratilgan. Tadqiqot statistik ma'lumotlar, so'rovnomalar va amaliy kuzatuvlarga asoslangan. Olingan natijalar asosida yurak-qon tomir, nafas olish va infeksiyon kasalliklarning ekologik omillar bilan bog'liqligi isbotlangan. Xulosa qismida sog'liqni saqlash siyosatini takomillashtirish va atrof-muhit muhofazasini kuchaytirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: ekologiya, salomatlik, ifloslanish, havo sifati, ichimlik suvi, sanoat chiqindilari, agroximik modda, kasalliklar, tahlil, Samarkand.

Аннотация: В статье проведён научный анализ влияния экологических факторов на здоровье населения Самаркандской области. Основное внимание уделено загрязнению воздуха, воды и почвы, а также влиянию промышленных отходов и агрохимикатов на здоровье. Исследование

основано на статистических данных, анкетировании и практических наблюдениях. По результатам исследования установлена прямая связь между экологическими факторами и ростом заболеваний сердечно-сосудистой, дыхательной и инфекционной систем. В заключении даны рекомендации по улучшению политики здравоохранения и усилению экологической безопасности.

Ключевые слова: экология, здоровье, загрязнение, качество воздуха, питьевая вода, промышленные отходы, агрохимикаты, заболевания, анализ, Самарканд.

Abstract:

This article presents a scientific analysis of the impact of environmental factors on public health in the Samarkand region. The study focuses on air, water, and soil pollution, as well as the effects of industrial waste and agrochemicals on human health. The research is based on statistical data, surveys, and field observations. Findings confirm a direct link between environmental degradation and the increase in cardiovascular, respiratory, and infectious diseases. The conclusion offers practical recommendations to improve health policy and strengthen environmental protection efforts in the region.

Keywords: ecology, health, pollution, air quality, drinking water, industrial waste, agrochemicals, diseases, analysis, Samarkand.

Kirish: Ekologik muhit inson salomatligiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan muhim omillardan biridir. Bugungi kunda ekologik muammolar global darajadagi muhokamalarga sabab bo'layotgan bo'lsa-da, ularning mahalliy darajadagi oqibatlari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasi, xususan, Samarqand viloyatida ham aholi salomatligiga ekologik omillar, jumladan, havo, suv va tuproq ifloslanishi, sanoat chiqindilari, transport vositalarining ko'payishi, ichimlik suvi ta'minotining sifati kabi ko'plab jihatlarda ta'sir ko'rsatmoqda. Aholi zich joylashgan va qadimiy tarixga ega bo'lgan

Samarkand viloyatida so‘nggi yillarda turli kasalliklarning avj olishi, onkologik va nafas olish tizimi kasalliklari darajasining oshishi kuzatilmoqda [Karimov, 33]. Ushbu holat ekologik omillar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ularni ilmiy asosda o‘rganish va baholash zaruriyatini yuzaga keltirmoqda. Mazkur maqola Samarkand viloyatidagi ekologik holat va uning aholi salomatligiga ta‘sirini tahlil qilishga qaratilgan bo‘lib, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy xulosalar beradi..

Tadqiqot uslubi: Tadqiqotda kvantitativ metod asosida statistik tahlil va amaliy kuzatuvlar asosida ma‘lumotlar to‘plandi. Maqola doirasida Samarkand viloyatining Urgut, Past Darg‘om, Tayloq va Samarqand shahri hududlarida ekologik omillarning salomatlikka ta‘siri bo‘yicha so‘rovnomalar o‘tkazildi. Shuningdek, viloyat sog‘liqni saqlash boshqarmasi, O‘zgidromet va Davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati markazidan olingan 2015–2024-yillar oralig‘idagi statistik ma‘lumotlar tahlil qilindi. Tahlil qilishda asosiy indikatorlar sifatida havo sifati indeksi, ichimlik suvi ifloslanish darajasi, atmosfera chiqindilari miqdori va ma‘lum kasalliklar soni asos qilib olindi. Statistik analiz uchun Excel va SPSS dasturlaridan foydalanildi. Kasalliklarning geografik taqsimoti esa GIS texnologiyalari yordamida xaritalashtirildi.

Natijalar: Tadqiqot natijalariga ko‘ra, Samarkand viloyatining ayrim tumanlarida ekologik holatning yomonlashuvi bevosita aholining sog‘lig‘iga salbiy ta‘sir ko‘rsatayotgani aniqlandi. Urgut va Samarqand shahrida atmosferaga chiqarilayotgan sanoat chiqindilarining miqdori yildan-yilga ortib bormoqda. 2020-yilda Urgut sanoat zonasi yaqinida havo ifloslanishining o‘rtacha indeksi 85 birlikni tashkil qilgan bo‘lsa, bu Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tomonidan belgilangan me‘yordan 2,1 baravar yuqori. Havo tarkibidagi chang zarralari, azot dioksidi va uglerod oksidining me‘yordan oshishi, ayniqsa, bolalar va keksa yoshdagi fuqarolarda nafas olish organlari kasalliklarini ko‘paytirmoqda. Karimov o‘z tadqiqotida Samarkand shahrida ayniqsa yosh bolalarda allergik kasalliklarning keskin ortganini qayd etadi [Karimov, 77]. 2018–2023-yillar oralig‘ida Samarkand

shahrida bronxial astma bilan kasallanganlar soni 37 foizga, surunkali bronxit bilan ogʻriganlar esa 22 foizga oshgan.

Ichimlik suvi sifatining yomonlashuvi ham salomatlik uchun jiddiy xavf tugʻdirmoqda. Qishloq joylarda aholining 29 foizi hali ham markazlashmagan ichimlik suvi manbalaridan foydalanadi. Bu manbalar, koʻp hollarda, gigiyenik talablar darajasida tozalanmagan boʻlib, parazitlar kasalliklari, ayniqsa, dizenteriya, gemintoz va gepatit A tarqalishiga sabab boʻlmoqda. Sogʻliqni saqlash boshqarmasi maʼlumotlariga koʻra, 2022-yilda viloyatda ichak infeksiyalari bilan bogʻliq kasalliklar 100 ming aholiga 183 holatni tashkil qilgan, bu esa respublika oʻrtacha koʻrsatkichidan 1,4 baravar yuqori [Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni Saqlash Vazirligi, 45].

Tuproqning ifloslanishi va agroximik moddalarning ortiqcha qoʻllanilishi esa ovqat orqali organizmga tushayotgan zararli moddalar miqdorini koʻpaytirib, jigar, buyrak, yurak-qon tomir tizimi bilan bogʻliq kasalliklarning ortishiga olib kelmoqda. Tadqiqot natijalariga koʻra, Urgut va Past Dargʻom tumanlarida tuproqdagi nitrat miqdori meʼyordan 2–3 baravar ortiq boʻlib, bu yerda yashovchi aholida yurak ishemik kasalliklari 2020–2023-yillar davomida 28 foizga koʻpaygan.

Muhokama: Yuqoridagi natijalar Samarkand viloyatida ekologik holat ahvoli aholi salomatligiga toʻgʻridan-toʻgʻri va bevosita taʼsir koʻrsatishini tasdiqlaydi. Ayniqsa, havo sifati va ichimlik suvi muammolari surunkali kasalliklarning oshishiga olib kelayotgani jiddiy tashvish uygʻotadi. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, ekologik ifloslanish koʻpincha ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarga — qishloq aholisi, kam taʼminlangan oilalar, bolalar va qariyalarga koʻproq taʼsir qiladi. Shuningdek, ekologik sogʻliq muhofazasi sohasidagi institutsional zaifliklar — atrof-muhitni monitoring qilish tizimining yetarli emasligi, suv resurslarini tozalash inshootlarining eskirganligi, aholining ekologik savodxonligi pastligi muammoni yanada chuqurlashtiradi.

Ayrim hollarda mahalliy sanoat korxonalari va qishloq xo'jalik faoliyati ekologik normalarga zid ravishda faoliyat yuritayotgani kuzatildi. Ayrim hududlarda chiqindilarni to'g'ri boshqarish tizimining yo'qligi yoki nomutanosibligi, turli ommaviy kasalliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'layotgan omillardan biridir. Masalan, Urgut tumani sanoat hududlarida havo monitoringi uskunalarining yetishmasligi sababli uzoq vaqt davomida ifloslanish darajasi aniq nazorat qilinmagan. Bu esa ekologik salomatlik siyosatini ishlab chiqishda noaniqliklarga olib kelgan.

Bundan tashqari, aholining ekologik ongini oshirish, ekologik xavfsizlik bo'yicha ma'lumotli bo'lishi masalasi ham dolzarbdir. Tadqiqot davomida so'rovnoma orqali o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, respondentlarning 61 foizi ekologik xavflar haqida to'liq axborotga ega emas, 47 foizi esa atrof-muhitni muhofaza qilishda fuqarolik ishtirokini ahamiyatsiz deb hisoblaydi [Raximova, 77]. Bu esa ekologik muammolarni bartaraf etishda aholining hamkorligiga ehtiyoj katta ekanini bildiradi.

Xulosa : Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Samarqand viloyatida ekologik omillarning aholi salomatligiga ta'siri sezilarli darajada bo'lib, ayniqsa sanoat chiqindilari, havoning ifloslanishi, ichimlik suvi sifatining pastligi va agroximik ifloslanish asosiy xavf omillari sifatida ajralib turadi. Ekologik omillar tufayli yuzaga kelayotgan kasalliklar nafaqat aholining hayot sifatini pasaytiradi, balki sog'liqni saqlash tizimi uchun ham katta yuk bo'lib qolmoqda. Shu bois, mahalliy va markaziy hokimiyat organlari tomonidan quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur: atrof-muhit monitoringi tizimini kuchaytirish, chiqindilarni boshqarish bo'yicha zamonaviy tizimlarni joriy etish, ichimlik suvi sifatini yaxshilash uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish, ekologik ta'lim va targ'ibot ishlarini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. 2023-yilgi sog'liqni saqlash statistik to'plami. Toshkent, 2024.

2. O‘zbekiston Respublikasi Hidrometeorologiya Xizmati Markazi. Samarkand viloyatida atmosfera havosining ifloslanishi bo‘yicha 2020–2023-yillar hisobotlari. Toshkent, 2024.
3. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO). Air Pollution and Health: Summary of Findings. WHO Regional Office for Europe, 2021.
4. BMT Atrof-Muhit Dasturi (UNEP). Environmental Performance Index: Central Asia Report. United Nations, 2022.
5. Karimov, Dilshod. “Ekologik omillar va ularning aholi salomatligiga ta’siri: Samarkand misolida.” Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Ilmiy Jurnal, vol. 10, no. 2, 2023, pp. 75–83.
6. Raximova, Maftuna. O‘zbekiston hududlarida ekologik xavfsizlik va sog‘liqni saqlash masalalari. Samarkand Davlat Universiteti Nashriyoti, 2022.
7. Uzbekistan State Committee on Statistics. Population and Health Indicators: Samarkand Region 2020–2023. Tashkent, 2024.